

Nagy Nikoletta

Az egyesületi viszonyok átalakulása Kárpátalján 1938–1939-ben¹

Kárpátalja, ma Ukrajna Kárpátontúli területeként számon tartott régiója, 1938–1940 között jelentős változásokon ment keresztül. A terület a történelmi Magyarország részét képezte 1918-ig. Az első világháború elvesztése, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlasztása következtében Kárpátalja nagyobb része, nemzetközi jogilag a „Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről” szóló, 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt egyezményvel vált az újonnan alakult állam szerves részévé.²

A térség 1938-ban az I. bécsi döntés értelmében újra Magyarország fennhatósága alá került. Kárpátalja déli, magyarlakta, a bécsi döntéssel visszakerült sávja – Ungvár, Munkács, Beregszász városokkal – Magyarországhoz tartozott, a többi – túlnyomó részben ruszinok, vagyis kárpát-ukránok lakta – területe továbbra is Csehszlovákia kötelékében maradt, Podkarpatska Rus néven külön közigazgatási egységként, majd 1938 decemberétől Karpatszka Ukrajna néven függetlenséget deklarált államalakulatként Huszt székhellyel. A hegyvidéki terület visszacsatolására 1939. március 15–18. között került sor.³

Magyarország kötelékében Kárpátalja közigazgatása sajátosan alakult. Az első bécsi döntéssel visszakerült határ menti magyarlakta sávot a történelmi vármegyékbe tagolták be. Az 1938. évi területrendezés eredményeként közigazgatásilag az Ungvári járást az Ungvár székhelyű Ung vármegyéhez, a Beregszászi, Munkácsi, Tiszaújlaki járásokat a Beregszász székhelyű Bereg és Ugocsa egyesített vármegyékhez csatolták. Az 1939 márciusában visszafoglalt területet a vármegyerendszerből elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette.⁴

A népművelési tevékenység a magyar uralom alá került Kárpátalján hosszú ideig szünetelt. Az azelőtt igen élénk egyesületi életben általános csend honolt, egyes szervezetek tagjai várakozó álláspontot foglaltak el, míg mások vezetősége szétszéledt.⁵

A magyar kormányzat által hozott intézkedések sajátos társadalmi viszonyokat alakítottak ki ezen a területen. Kárpátalja legnagyobb lélekszámú etnikai közösségét a tárgyalt időszakban a ruszinok (rutének) alkották. A kárpátaljai ruszinok élénk kulturális életet éltek a csehszlovák uralom alatt, ami annak volt köszönhető, hogy a liberális csehszlovák politika engedélyezte a társadalmi önszerveződéseket. Sőt, a csehek szabad teret engedtek a nyelv és identitás dominanciájáért folytatott harcnak, mellyel a kárpátaljai politikai erők is szétaprózódtak, lehetetlenné téve a hatékony érdekérvényesítést. Ily módon sok közművelődési egyesületük volt, melyek sejtjei jelen voltak szinte minden községben.

A csehszlovák politikával ellentétben, a magyar kormányzat felhagyott a ruszinság különböző irányzatainak támogatásával (ruszofil (oroszpárti), ruszinofil (ruszinpárti) és ukranofil (ukránpárti)) és egyértelműen a ruszinság támogatása és erősítése mellett döntött. Az 1938–1940 közötti időszakban Kárpátalja egyesületi életével kapcsolatban megfigyel-

¹ A kutatást és a tanulmány elkészítését az MTA Domus Hungarica Ösztöndíj Program támogatta.

² Halmosy 1983.

³ Tilkovszky 1992.

⁴ Fedinec–Vehes 2010. 162–163.

⁵ Botlik 2000.

hető, hogy számottevő orosz és ukránpárti egyesület felszámolásra került, amelyek később átadták helyüket a későbbiekben újonnan létrejött ruszin és magyar nyelvű társadalmi önszerveződéseknek.

Miután Kárpátalja ismét Magyarország részévé vált, a magyar kormány igyekezett mielőbb rendeleti úton szabályozni a gyülekezési jogot és a társadalmi önszerveződések kérdését. Első intézkedésként a m. kir. minisztérium 1939. szeptember 2-án kelt 8.110/1939. M. E. számú rendelete az új egyesületek, fiókegyesületek, egyesületnek tekinthető egyesületi jellegű szervezetek alakítását további rendelkezésig megtiltotta.

Kivételt képeztek ez alól azok az egyesületek:

a) amelyek megalakítását törvényes rendelkezések teszik kötelezővé: Levente Egyesületek, Önkéntes Tűzoltó Egyesületek;

b) amelyek hadijótékonysági, honvédelmi célokat szolgálnak: Vöröskereszt Egylet, Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége, Repülő Egyesületek, Légoltalmi Liga, Tűzharcos/Frontharcos Szövetség;

c) amelyek népbetegségek elleni küzdelem eredményesebbé tételét hivatottak előmozdítani: pl. tüdővész leküzdésére alakuló egyesületek;

d) amelyek megalakulását fontos országos közérdek teszi kívánatossá.

A rendelkezések értelmében csak azon egyesületek és fiókegyesületek működését lehetett tudomásul venni, amelyek vagy 1939. szeptember 2. előtt alakultak, vagy módosított alapszabályuk felterjesztésre került a belügyminisztériumhoz jóváhagyás végett.⁶

Következő lépésként a m. kir. Belügyminisztérium 3644/1939. VII. B. M. számú körrendeletet adott ki, amelyben arra kötelezte azokat a Kárpátalján működő társadalmi egyesületeket, amelyek a volt csehszlovák kormányzóság által jóváhagyott alapszabályokkal rendelkeztek, hogy hat hónapon belül módosítsák régi alapszabályaikat a Magyarország területén érvényes és kötelező jogszabályoknak megfelelően, és a módosított alapszabályokat a m. kir. belügyminiszterhez mielőbb terjesszék fel.

Az egyesületi alapszabályok általános kellékeiről és a kérvényekhez szükséges melléletekről a 77.000/1922. és a 9.900/1933., valamint a 181.000/1937. B. M. számú körrendeletek intézkedtek. A kaszinók, klubok működéséről a 147.000/1928. és a 147.000/1933. B. M. számú körrendeletek rendelkeztek, a sportegyesületeknek pedig a 94.546/1927. és a 93.422/1928. V. K. M. számú rendeleteket kellett figyelembe venni a módosított alapszabályaik elkészítésénél.⁷

Ung vármegye

Ung vármegyében az egyik legeredményesebb egyesület a cseh korszakban a **Proszevita Kultúregyesület** volt. Az ukrán nyelvi irányzatot képviselő egyesületet Augustin Volosin alapította 1920. május 9-én, Ungváron, elnöke 1939-ig Brascsajko Julij (1875–1955) ruszin jogász és politikus volt.⁸ Az egyesületnek döntő szerepe volt az ukrán nyelvi-irodalmi és művelődési törekvések politikai irányzattá válásában. 1939-ben Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolása után az egyesület működését felfüggesztették, ügyeinek rendezésével pedig Székely Gy. Levente hadnagyot, hatóságai biztost bízták

⁶ KTÁL 272. fond, 1. op. 106. od. zb. 106. 1.

⁷ KTÁL 272. fond, 3. op. 9. od. zb. 7.

⁸ Fedinec 2002.

meg.⁹ Végleges felszámolására 1940. február 3-án került sor. A határozat indoklása szerint „*az ukrán kultúregyesület működése alatt a magyar állameszmével ellentétes célokat szolgálta.*”¹⁰ A Proszvita kultúrházát 1938 novemberében Ungvár város katonai parancsnoka, Tomcsányi ezredes a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) cserkészcsapatának engedte át, amelyet 1939. április 21-ig használt.¹¹ Később a szervezet 155 490 pengő 90 fillérré becsült ungvári ingatlanvagyonát a belügyminiszter 256.594/1941/VII-a. sz. június 9-i határozatával a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozta.¹²

A belügyminisztérium az ungvári *Skoljana Pomosc (Iskola Segély Egyesület)* egyesületet is feloszlatta. Az egyesület 1919-ben alakult Iskola Segély Bizottság néven, majd 1923-ban kapta az Iskola Segély Egyesület nevet.¹³ Az Ung vármegyei alispáni hivatal 1939. április 1-jén kelt 1.544/1939. sz. határozatával az egyesület ügyeinek kezelésével az önkormányzati működés tényleges megszüntetésének idejére Malanics Ernő újságíró, hatósági biztost nevezte ki.¹⁴ Az egyesület Ungváron egy fiúintézetet, Munkácson egy leányintézetet működtetett. Utóbbi 1938. november 10-én, az első bécsi döntés után – amely visszacsatolta Magyarországhoz Kárpátalja egyes részeit – Szolyvára evakuált. 1939 márciusában, miután Kárpátalja többi része is magyar kézbe került, a leányinternátus berendezése hiányosan bár, de visszakerült Munkácsra. Mivel ezzel a berendezéssel a leányinternátust újra megnyitni nem lehetett, továbbá az internátusba való belépésre szétküldött felhívásra jelentkezés egyáltalán nem történt, a Skoljana Pomosc vagyonának kezelésével megbízott Malanics kormánybiztos, 1939. szeptember 10-én havi 100 pengőért a Munkácsi Vakok Intézetének adta ki az épületet, hogy az ne álljon üresen.¹⁵ A segélyegyesület végleges feloszlására 1941-ben került sor. Az ungvári, valamint a munkácsi telekkönyvi betétekben lévő javait, – csakúgy, mint a Proszvitáét – a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozták.¹⁶

Hasznos tevékenységet végzett Kárpátalján a *Magyarországi Ruszinszkoíak Szervezete*. A szervezet a kárpátaljai ruszinok támogatása céljából jött létre. Kárpátaljai fiókegyesületei a terület Magyarországhoz való visszacsatolása után, 1939. február 17-én alakultak Ungváron és Munkácson. A szervezet pénzadományokkal és természetbeni segítséggel támogatta a kárpátaljai ruszinokat, továbbá jelentős számú munkanélkülit juttatott foglalkoztatáshoz.¹⁷ Az első bécsi döntés után a szervezet különvonatokat indított Beregszászra, Munkácsra és Ungvárra. Az utazások során szeretetadományokat juttattak a kárpátaljai ruszinok részére. 1939. szeptember 21-én, miután „*a Szervezet önként vállalt feladatát teljesítette*”, a miniszterelnökség közbenjárásával önmagát számolta fel. „*Amikor a szervezet megalakult, akkor Kárpátalja még nem tartozott ide [szerk. Magyarországhoz], azóta a visszatérés megtörtént, Szervezetünk feladatának oroszánrészét lebonyolította s így Szervezetünk nyugodt lélekkel szünteti meg működését.*” – írják a határozatban.¹⁸

⁹ KTÁL 47. fond, 2. op. 15. od. zb. 5.

¹⁰ MNL OL K 28 63. d. 109. t. 1940–P–15672. 3.

¹¹ KTÁL 47. fond, 1. op. 54. od. zb. 3.

¹² MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1941–L–25184. 3.

¹³ Fedinec 2002.

¹⁴ KTÁL 47. fond, 1. op. 79. od. zb. 6.

¹⁵ KTÁL 47. fond, 1. op. 67. od. zb. 61.

¹⁶ KTÁL 1001. fond, 1. op. 5. od. zb. 108.

¹⁷ Budapesti Hírlap 1939.

¹⁸ MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1939–L–16430. 26–27.

1939. január 22-én, Ungváron alakult meg a magyar-ruszin testvériség gondolatának ápolását és a kulturális kapcsolatok fenntartását célzó **Magyar-Ruszin Szövetség**. A kétnyelvű, magyar-ruszin egyesület díszelnöke Bródy András (1895–1946), ruszin képviselő és Ilniczky Sándor (1889–1947), görögkatolikus lelkész, újságíró, később kormányzósági főtanácsadó volt. A társadalmi szervezet feladatának tekintette a magyar és ruszin nép közötti kulturális kapcsolatok kiépítését, közös irodalmi és művészi estek rendezését és a közös történelmi hagyományok ápolását.¹⁹

Nem folytathatta működését az eredeti felállás szerint a **Polgári Lövész Egyesület** sem, amelynek Ung vármegyében fiókegyesülete volt Csapon, Eszenyben, Korláthelmen, Nagydobronyban, Nagygejőcön, Órdarmán, Radváncon, Szürtén és Ungdarócon. A lövészegyesületek harcmezőn kívüli lövészkiképzést végeztek, 1939 után azonban ezeket a tevékenységeket a 9.160/1939. sz. kormányrendelet értelmében az újonnan létrejövő lövészaljakulatok vették át. A Polgári Lövész Egyesületek 1940. március 1-jén kiváltak a haderőn kívüli lövészkiképzésből, a továbbiakban pedig csak sportlövészettel foglalkozhattak. E tekintetben az egyesületek maguk dönthették el, hogy a feloszlás mellett döntenek, vagy átalakulva folytatják működésüket.²⁰

Előfordult azonban, hogy egyes társadalmi szervezetek nem várva meg a belügyminisztérium általi felszámolásukat, önként szüntették meg működésüket. Ung vármegye főispánjának 1.361/1939. sz., a belügyminisztérium felé felterjesztett kimutatása szerint 1939. augusztus 25-éig az ungvári és nagykaposi járásokban az alábbi egyesületek oszlatták fel magukat:

- **Csapi Szokol Egyesület;**
- **Radvánci Slovenska Beseda;**
- **Nagykaposi Szlovák Liga.**

A három egyesület vagyonát az alakulóban lévő leventegyedeknek adományozták.

- **Nagykaposi Masaryk Tuberkolózis elleni Liga** (vagyonát a nagykaposi egészségház kapta meg);
- **Nagykaposi Járási Fiatalgondozó** (vagyonát az ungvári törvénytudományi Patronage Egyesület nagykaposi fiókjának lett adományozva).²¹

Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egylőre egyesített (k.e.e.) vármegyék

A vármegye 1938-ban az első bécsi döntés következtében jött létre, amikor az egykori Bereg vármegye és Ugocsa vármegye jelentős területei újra magyar uralom alá kerültek. A második bécsi döntés alapján 1940-ben magyar birtok lett többek között Ugocsa megye addig Romániához tartozott déli fele is, így Bereg és Ugocsa k.e.e. vármegye szétvált két önálló megyére. Bereg és Ugocsa megyéhez kezdetben csak egy megyei város, Munkács tartozott. 1939. július 15-én a megyeszékhely Beregszász is megyei várossá vált, így a megyének fennállása második, bő egy évnél hosszabb szakaszában két városa volt.

Az egyesített vármegyében Kárpátalja többi részéhez hasonlóan számos, a csehszlovák uralom alatt alakult és tevékenykedő egyesület felszámolásra került.

¹⁹ MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1939–L–16430. 10–11.

²⁰ KTÁL 281. fond, 1. op. 836. od. zb. 13.

²¹ KTÁL 47. fond, 1. op. 67. od. zb. 15.

**Kimutatás a Nagyszöllős területén alapszabályokkal bíró egyesületekről
(1939. október 25.)²²**

<i>Sorsz.</i>	<i>Az egyesület neve</i>	<i>Az egyesület típusa</i>	<i>Alapításának éve</i>	<i>Javasolandó-e további működése?</i>
1.	Szokol Testnevelési Egyesület	testnevelés	1920	Nem
2.	Munkások Föderatív Testnevelési Egyesülete	testnevelési	1923	Nem
3.	Vasúti Alkalmazottak Uniója a Csehszlovák Köztársaságban	szakszervezet	1924	Nem
4.	„Achduth” Cionista Egyesület	segélyezési	1926	Nem
5.	Csehszlovák Legionisták Egyesülete	segélyezési	1921	Nem
6.	Csehszlovák Vereskereszt Egylet	jótékonysági	1923	Nem
7.	Proletár Testnevelési Egyesület	testnevelési	1929	Nem
8.	Cherva tifereth Bachurim Orth. Ifjúsági Egyesület	kulturális	1929	Nem
9.	Kárpátaljai Tanítók Járási Egyesülete	kulturális	1930	Nem
10.	Fiatalokat Gondozó Járási Egyesület	jótékonysági	1931	Nem
11.	„Brith Trumpeldor Zsidó Cserkészek Egyesülete	sport	1931	Nem
12.	Proszvita Olvasókör	kulturális	1931	Nem
13.	Munkás Akadémia	kulturális	1931	Nem
14.	„Makkabea” Sport Egylet	sport	1932	Nem
15.	Maszarik Repülő Liga	kulturális	1932	Nem
16.	Nagyszöllősi Football Klub	sport	1934	Nem működik Nem javasolt
17.	Maszarik Tüdővész Elleni Liga	egészségügyi	1934	Nem

²² KTÁL 272. fond, 1. op. 14. od. zb. 1-4.

<i>Sorsz.</i>	<i>Az egyesület neve</i>	<i>Az egyesület típusa</i>	<i>Alapításának éve</i>	<i>Javasolandó-e további működése?</i>
18.	Nagyszőlős és Vidéke Halászati Egylet	gazdasági	1935	Nem
19.	Magánalkalmazottak Egyesülete	szakszervezeti	1934	Nem
20.	Tanítók Egyesületének Köre	szakszervezeti	1935	Nem
21.	Polgári Iskolai Tanítók Országos Egyesülete	szakszervezeti	1935	Nem
22.	Szovjet-barátok Egyesülete a Csehszlovák Köztársaságban	kulturális	1935	Nem
23.	Textilmunkások Ipari Szervezete	szakszervezeti	1935	Nem
24.	Csehszlovák Bíró Bidjam Barátok Egyesülete	kulturális	1935	Nem
25.	Textil Munkások Helyi Csoportja	szakszervezeti	1935	Nem
26.	Földműves és Erdei Munkások Helyi Csoportja	szakszervezeti	1936	Nem
27.	A Köztársasági Ifjúság Járási Egylete	kulturális	1936	Nem
28.	Köztársasági Sport Klub	sport	1936	Nem
29.	Építőmunkások Helyi Szakszervezeti Csoportja	szakszervezeti	1936	Nem
31.	Köztársasági Hivatalnokok, Tanítók és Alkalmazottak Szervezete	szakszervezeti	1936	Nem
31.	Proszvita Olvasókör	kulturális	1936	Nem
32.	Dohánytermelők Járási Szövetsége	gazdasági	1937	Nem
33.	Nagyszőlősi Járás Tanítói Dalárdája	dalárda	1936	Nem
34.	Nemzeti Gárda 221	nemzetvédelmi	1937	Nem
35.	Munkás Torna Egylet	testnevelési	1937	Nem
36.	„Solidarita” Egylet a Jogok Védelmére és a Szociális Segélyezésre	jótekonysági	1937	Nem

A táblázatból jól látható, hogy a magyar kormány a cseh uralom alatt alakult, és Kárpátalján tevékenykedő egyesületek nagy részének működését nem javasolta.

Felszámolásra került többek között az 1937-ben alakult **Nemzeti Gárda (Narodna Garda)**. 165 pengő 65 fillér vagyona valamely szegénygondozási alapnak, a szintén a gárda tulajdonában lévő 15 gázálarc pedig a leventeoktatás céljaira lett adományozva.²³

Nem volt hosszú életű a Munkácsi járási **Kárpátorosz Tanítóegyesület** tevékenysége sem. Az egyesület 1939. június 4-én, Munkácson tartotta alakuló közgyűlését ruszin nyelven. Az alakuló ülésen mintegy 70 helyi és vidéki tanító vett részt, amelyet a rendőrségnek előre bejelentettek. Az eseményről azonban a járási katonai parancsnokság – ekkor még katonai közigazgatás volt Kárpátalján – nem tudott, így a járásban tanítók az engedélye nélkül jelentek meg a gyűlésen. A tanácskozáson vezetőséget is választottak és 12 pontból álló határozati javaslatot fogadtak el, amely kérte Kárpátalja autonómiáját, a kárpátorosz nyelv szabad használatát a közélet minden területén, valamint a tanítóság helyzetével kapcsolatos kérdéseket fogalmazott meg. Az egyesület akkor szűnt meg, amikor a kárpátaljai kormányzói biztosság tanügyi osztálya megkezdte működését.²⁴

Szintén érdekes példa a **Munkácsi Orosz Kaszinó** működésének jóváhagyása. Az egyesület ugyanis nem tett eleget a 364.400/1939. B. M. számú rendeletnek, amely szerint a visszakerült területeken működő társadalmi egyesületek kötelesek voltak elküldeni alapszabályaikat jóváhagyás végett a belügyminiszternek. A mulasztás miatt a polgármester előterjesztést tett az alispán felé az egyesület feloszlataása iránt. Bereg vármegye alispánja viszont ennek ellenére jóváhagyta az egyesület alapszabályait, mivel a kaszinó tagjai túlnyomórészt állami tisztviselők, és az egyesület működése ellen egyébként sem merült még fel panasz. A kormányzói biztos pedig mindössze annyi változtatást kért az egyesülettől, hogy nevüket Munkácsi Ruszin Kaszinóra változtassák, és mellőzzék a magyarországi kifejezéseket alapszabályukból.²⁵

Orosz jellege ellenére engedélyezték a **Munkácsi Orosz Leányok és Asszonyok Szövetségének** működését is, azzal a feltétellel, hogy nevüket Munkácsi Ruszin Leányok és Asszonyok Szövetségére változtatják, illetve a magyarországi kifejezések helyett, a ruszin elnevezést használják alapszabály-tervezetükben.²⁶

Az 1932-ben alakult **Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület** jelentőség-teljes és elhanyagolhatatlan munkát végzett Munkácson 1939-ig. Felkarolva a fogyatékkal élő gyerekeket megalapította a Nyomorék Gyerekek Intézetét, amelyben a fogyatékkal élő kiskorúak elhelyezését és gyógykezelését végezték. 1938 novemberében azonban a városi katonai parancsnokság csak azért, hogy az általa nyújtott és a munkácsi humánus intézményeknek szánt segély egy helyről legyen elszámolható, a Nyomorék Gyerekek Otthonát ideiglenesen egyesítette a Vakok Intézetével és a munkácsi állami gyermekmenhellyel. A viszontagságok után a Vakok Intézete 1939 májusától ismét önálló lett, a Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület pedig kérvényezte a belügyminisztériumtól a Nyomorék Gyerekek Otthonának visszaszolgáltatását az egyesület kezelésébe.²⁷ Ennek ellenére az egyesület tulajdonában lévő épületet a munkácsi kórház javára engedték

²³ MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1940–L–15314. 2.

²⁴ MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1939–L–17660. 1.

²⁵ MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1942–L–18831. 2–3.

²⁶ MNL OL K 28 61. d. 105. t. 1942–P–15569. 10.

²⁷ MNL OL K 28 202. d. 368. t. 1939–T–20716. 242.

át, az egyesület alapszabályát pedig nem hagyták jóvá. 1941 januárjától a gyermekmenhely nyugati szárnyában ortopéd gyermeksebészet működött.²⁸

Bár nem számolták fel, mégis hosszan elhúzódott az oroszpártiak által fenntartott **Duchnovics Társaság** újjáalakított alapszabályának jóváhagyása is. A társaságot az orosz nyelvi és nemzeti egység hívei alapították Szabó Eumén (1859–1934), nagyszöllősi görögkatolikus főesperes vezetésével 1923. március 22-én, Munkácson. Névadója Alekszandr Duchnovics (1803–1865) író, a ruszin himnusz szerzője volt. Fennállása alatt Kárpátalja „ruszin lakosságának” szolgálatára, a ruszofil szellemiségű nemzeti-kulturális egység megteremtésére törekedett. Fő célja a ruszin nép kulturális felemelése, erkölcsi és hazafias nevelése volt.²⁹ 1938-ban a társaság tagjainak száma meghaladta a 40 ezret, 333 olvasóköre, 32 zenekara, 15 balalajka zenekara, 75 énekkara és 232 műkedvelő szintársulata volt.³⁰ Felszámolása nem volt egyértelmű 1939-ben, ugyanis a nagyorosz irányultságú helyi politikusok többsége a visszacsatoláskor a magyarok oldalán állt, a társaság vezetője, Fenczik István (1892–1946) görögkatolikus lelkész pedig parlamenti képviselő volt. Az egyesület alapszabályának jóváhagyása így elhúzódott, a magyar szervezetnek számos fenntartásuk volt a külföldiek tagságával, testnevelési szervezet fenntartásával stb. kapcsolatban.³¹

Tovább folytathatta azonban működését a munkácsi székhelyű **Kárpátaljai Zsidó Iskolaegyesület**. A munkácsi zsidó gimnázium, valamint a munkácsi zsidó polgári iskola fenntartója még 1920-ban alakult. 1939 októberében a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Hóman Bálint (1885–1951) engedélyezte a Kárpátaljai Zsidó (előtte: Héber) Iskolaegyesület számára, hogy Munkácson zsidó polgári leányiskolát állítson fel (1941 márciusában kapott nyilvánossági jogot).³²

Megállapítható tehát, hogy 1938 és 1939 között Kárpátalja jelentős változásokon esett át, mind a területi elrendeződését, mind a társadalmi viszonyait illetően, ami annak volt köszönhető, hogy a magyar kormány sajátos viszonyokat alakított ki a területen. A belügyminisztérium nagy gondot fordított arra, hogy szabályozza az egyesületek ellenőrzését és újjáalakítását, ami hosszú hónapok procedúráját vonta maga után. Emiatt a Magyarországhoz való visszacsatolás utáni első hónapokban a kárpátaljai egyesületi életben csend honolt. A társadalmi szervezetek nagy része várakozó álláspontot vett fel.

A magyarok egyértelműen a ruszinofil (ruszinpárti) nyelvi irányzat támogatása mellett döntöttek, ezáltal számos, a magyar állameszmével ellentétes célokat képviselő orosz- és ukránpárti egyesület felszámolásra került vagy feloszlatta önmagát. Helyüket később a magyar, illetve ruszin nemzetiséget pártoló és támogató egyesületek sora veszi majd át.

²⁸ Kárpáti Híradó 1943.

²⁹ Fedinec–Vehes 2010.

³⁰ KTÁL 47. fond, 1. op. 66. od. zb. 4.

³¹ Brenzovics 2010.

³² Fedinec 2002.

Nikoletta Nagy

The Transformation of the Relations of Associations in Transcarpathia in 1938–1939

In 1938–1939, according to the First Vienna Award, the Southern Hungarian-inhabited strip of Transcarpathia returned to the rule of Hungary. This event brought significant changes in the organization of the life of associations. Folk culture education in Transcarpathia, which came under Hungarian rule, halted for a long time. There came a general silence in the previously very lively association life; the members of some organizations took on a waiting position, while the leadership of others got disintegrated. Contrary to Czechoslovak politics, Hungarians clearly decided to support the Ruthenophilic (Ruthenian) language trend, thus many Russian and Ukrainian party associations representing goals opposing the Hungarian state ideology were liquidated or disbanded. Later, a number of associations advocating and supporting the Hungarian and Ruthenian nationalities took their place.

Források

Levéltári források

- KTÁL Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів Закарпатської області)
47. fond Ung vármegye főispánjának iratai (1938–1944).
272. fond A Nagyszőlősi Körjegyzőség iratai (1939–1944).
281. fond Az Ungvári járás főszolgabírójának iratai (1938–1944).
1001. fond A Kárpátaljai Tudományos Társaság iratai (1940–1944).
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- K 28 Polgári kori kormányhatósági levéltárak. Miniszterelnökségi Levéltár. Miniszterelnökség. Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai.
61. doboz, 105. tétel, 1939–L–16430. 10–11. A Magyar-Ruszin Szövetség alapszabálya (1939. január 22.).
61. doboz, 105. tétel, 1939–L–16430. 26–27. Jegyzőkönyv a Magyarországi Ruszinszókiaiak Szervezetének feloszlásáról (1939. szeptember 21.).
61. doboz, 105. tétel, 1939–L–17660. 1. A munkácsi járási Kárpátorosz Tanítóegyesület gyűlése (1939. június 4.).
61. doboz, 105. tétel, 1940–L–15314. 2. A nagyszőlősi volt „Narodna Garda” értékeinek felszámolása (1940. február 28.).
61. doboz, 105. tétel, 1941–L–25184. 3. A feloszlott ungvári „Proszvita” Ukrán Kultúregyesület vagyonának hova fordítása (1941. június 9.).
61. doboz, 105. tétel, 1942–L–18831. 2–3. A Munkácsi Orosz Kaszinó feloszlása (1941. október 9.).
61. doboz, 105. tétel, 1942–P–15569. 10. A Munkácsi Orosz Leányok és Asszonyok Szövetségének alapszabályai (1942. március 22.).
63. doboz, 109. tétel, 1940–P–15672. 3. Az ungvári „Proszvita” ukrán kultúregyesület feloszlása (1940. február 3.).
202. doboz, 368. tétel, 1939–T–20716. 242. Kárpátaljai Országos Ifjúságvédelmi Egyesület Munkács (1939. november 28.).

Sajtóforrások

- Budapesti Hírlap 1939. Megalakultak a Magyarországi Ruszinszkóiak Szervezetének ungvári és munkácsi kirendeltségei. Budapesti Hírlap, 59. évf. (1939), 42. sz., 1939. február 21. 3.
- Kárpáti Híradó 1943. A 15 éves földöncsúszó féregből embert formálhat a szeretet. Látogatás a munkácsi nyomorék gyermekek otthonában. Kárpáti Híradó, 20. évf. (1943), 252. sz., 1943. november 7. 6.

Szakirodalom

- Botlik 2000. Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Bp., 2000.
- Brenzovics 2010. Brenzovics László: Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944. Ungvár, 2010.
- Fedinec 2002. Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.
- Fedinec–Vehes 2010. Fedinec Csilla, Vehes Mikola: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Bp.–Ungvár, 2010.
- Halmosy 1983. Nemzetközi szerződések, 1918–1945. Szerk.: Halmosy Dénes. Bp., 1983.
- Tilkovszky 1992. Tilkovszky Lóránt: Nemzetiségpolitika Magyarországon 1918/1919–1944/1945. Pécs, 1992.